

РОЗДІЛ II

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Лілія Боднар

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Віннічук А.П.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЖАНРУ ПРИГОДНИЦЬКОГО РОМАНУ

Анотація. У статті простежено шляхи становлення пригодницького роману, охарактеризовано особливості його розвитку на різних етапах. Закцентовано увагу на проблемах пригодницької літератури, зокрема колоніальну спрямованість та гендерну нерівність серед головних героїв твору.

Ключові слова: *пригодницький роман, пригода, герой, жанр.*

Annotation. *The article traces the ways of formation of the adventure novel, characterizes the peculiarities of its development at different stages. Attention is focused on the problems of adventure literature, in particular, the colonial orientation and gender inequality among the main characters of the novel.*

Keywords: *adventure novel, adventure, protagonist, genre.*

На сучасному етапі розвитку літератури дослідники всього світу виявляють інтерес до особливостей еволюції літературного процесу, зокрема розвитку окремих жанрів. У цьому аспекті не оминають і жанр пригодницького роману. Це досить давній та популярний серед читачів різного віку та соціального становища жанр, який не втрачає цікавості читачів, вплив на погляди соціуму стосовно незвіданих місць, класичних гендерних ролей та очікувань від певного типу героїв. Саме пригодницька література дає можливість читачеві урізноманітнити власне життя, дозволяє піддати долю читача небезпеці, коли формально йому нічого не загрожує.

Дослідженнями цієї теми займалися Д. Семенова, Дж. Кавелті, І. Франко, О. Слижук, Р. Гром'як, С. Філоненко та ін., проте залишаються недослідженими питання структурованого висвітлення розвитку жанру пригодницького роману.

Метою статті є дослідження шляху становлення жанру пригодницького роману, виокремлення особливостей цього жанру на різних етапах розвитку літератури.

Пригодницька література, хоч і має у свідомості читача статус такої, що переважно спрямована на читача старшого шкільного віку, насправді є складнішим об'єктом для уваги, оскільки віддавна цей жанр використовували для формування ідеології читачів, створення у них «правильного» ставлення до загарбницьких війн, утвердження стереотипів стосовно типових соціальних та гендерних ролей через розвагу – пригоду.

«Пригода – за М. Грінном – це «серія подій, частково, але не зовсім, випадкових, в умовах, далеких від домашніх і ймовірно також від цивілізованих, які становлять випробування для центрального персонажа... в ході яких він чи вона здійснює ряд подвигів, що роблять його чи її героєм» [Грін 1980: 23].

Варто наголосити, що пригоди є основним середовищем вираження головного героя пригодницького роману, оскільки він не мислиться поза ними: саме подолання несподіваних перешкод, таємної небезпеки творить героя – активного борця, що перемагає.

Найзручнішим для реалізації пригодницького задуму є жанр роману, оскільки великий епічний простір дозволяє авторові продовжувати одну пригоду в іншій і так доти, доки мети не буде досягнуто. Зміст пригодницького роману змінний, тож романне полотно дозволяє пригоді найяскравіше втілитися.

У своїй праці «Влада землі в сучасному романі» І. Франко вказує, що першим пригодницьким романом був грецький поганський твір, у якому розповідалося «про дивовижні, страшні або веселі пригоди двох закоханих істот, яких розлучила неприязнь та інтриги злих людей і які, врешті, добиваються щасливого поєднання ... Головну увагу зосереджено на описах цікавих, звичайно неправдоподібних пригод, морських подорожей, чужих країв і звичаїв» [Франко 1891: 176]. Завдяки широкому пригодницькому тлу, читачі мають змогу простежити шляхи людських доль, їхню еволюцію. Мотивацією до пригоди в персонажів є воля богів, античні пригодницькі сюжети створюють характери, які дозволяють простежити перипетії людської долі.

У добу Середньовіччя пригода була органічним складником лицарських романів. Із часів античності, як вказує Л. Кулакевич, незмінними залишаються переслідування, утечі, переховування героїв і «безліч різних пригод» [Кулакевич 2020: 46]. Проте, зміни зазнав тип

героя пригодницького роману, автори лицарських романів представляють сміливих загартованих перемогами і поразками воїнів, що безпосередньо завойовують королівства завдяки силі свого меча. І. Франко зауважує, що «тип героя хрестових походів сформувався в романі раніше, ніж у дійсності» [Франко 1891: 177].

Середньовічні лицарські романи втілюють характерну для пригодницької літератури тему мандрівки, квесту, який виявляється, на ранніх етапах розвитку жанру, у акті безкорисливого служіння та прагнення недосяжного, на пізніших етапах – прагнення помститися, допомогти товаришу/ам або ж покращити своє фінансове становище. Пригоди є мірилом вартості лицарської честі героя, його соціальної цінності. Як і герой автор сприймає пригоду та все, що стається на її шляху цілком серйозно.

Панування такого типу пригодницького роману тривало в Західній Європі майже до кінця XVI століття. Пізніше, в романі «Дон-Кіхот» М. де Сервантеса, неможливо не помітити, що пригоду описано з іронією автора, який відходить від ідеалізованого образу головного героя та стає на шлях реалістичного зображення життя та людей.

Ю. Попов вказує, що пригода для представників епохи Просвітництва «була засобом ілюстрації тієї чи іншої філософської концепції, романтики розглядали авантюру як прояв авторської свободи та могутності індивідуальної волі, яка здолала всі перешкоди на своєму шляху, реалістам ж пригода надавала можливість аналізу людської психіки в екстремальних умовах або ж уособлювала соціальний конфлікт, складності та суперечності людського буття» [Попов 2002: 440].

Важливу роль у розвитку пригодницького роману відіграли автори Великої Британії XVIII – XIX століття, зокрема Д. Дефо, Т. М. Рід, Р. Л. Стівенсон та ін. Спільною рисою пригодницьких романів цих авторів є те, що власне пригодницька складова не є основною та самодостатньою, здебільшого вона допомагала на хвилі великих географічних відкриттів донести енциклопедичну інформацію про інші культури та народи. Визначальним у такого плану цікавості були економічні інтереси бюргерства. Героєм пригодницького роману цієї доби були «здатні на рішучі дії, що виходять за рамки свого соціального кола особистості, які стверджувалися у світі, навіть ризикуючи своїм існуванням» [Кулакевич 2020: 61]

Британія цього періоду – процвітаюча морська держава, що бореться за світову першість, не дивно, що із розвитком світових

загарбницьких кампаній існував попит на літературу про «чужого». Досить часто пригодницькі романи цієї доби сучасні літературознавці розглядають із позиції постколоніальної критики, оскільки на прикладах, зокрема, французьких та британських національних літератур можна простежити декларування пригодницькою прозою територіальної експансії.

Пригодницькі романи виконують важливу роль не лише як складова частина певної національної літератури. Як вказує Д. Семенова, «через переклади, адаптації, а потім і оригінальні тексти, створені за зразками готових жанрових різновидів, – реалістичні пригодницькі романи проникають і в інші національні літератури, зокрема, ті, на які вже не можна автоматично поширити висновок про ангажованість у політичні інтереси держави – з огляду на відсутність таких державних утворень, наприклад, у літератури бездержавних на той момент націй» [Семенова 2015: 117]. Таким чином, потенціал пригодницьких романів, цілком реально використати як джерело пропаганди та узвичаєння певних національних стереотипів стосовно тих національних спільнот, про які читачеві відомо менше.

Активний розвиток пригодницької літератури та її дослідження відбуваються в ХХ столітті, зокрема дослідження особистостей характеротворення головного героя пригодницького роману.

Дж. Кавелті стверджував, що характеристика головного героя пригодницького роману відбувається двома способами: «як «супергероя», наділеного винятковою силою або здібностями» (особливо поширений у шпигунських романах) або як звичайну, на початку подій, людину (в історіях виживання, військово-історичних романах)» [Кавелті 1976: 40]. Характерно, що головні герої-супергерої досить часто стають улюбленцями читачів молодшого віку, тоді як старші надають перевагу другому типу.

Український письменник М. Трублаїні, беручи за основу власний читацький досвід зразків світової пригодницької літератури та опрацювавши роботи співвітчизників, визначає обов'язкові риси головного героя пригодницького роману: «позитивний герой має бути людиною, вихованою відповідно до кращих потреб суспільства, пов'язувати своє життя із майбутнім своєї країни, опинятися в гострих, завше цікавих, хвилюючих і правдивих конфліктах, колізіях; він має бути наділений певним пафосом, ідеалізований, шляхетний душею і серцем, сповнений прекрасними поривами до краси та знань» [Кулакевич : 53].

Хоча основою жанру пригодницького роману є максимально гіпертрофований концепт маскулінності, починаючи з 1970-х років у рамках пригодницьких романів ведуться гендерні пошуки. Раніше роль жінки в пригодницьких історіях – це «порушення спокою, відволікання, нагорода, прикраса, точка на горизонті – для героїв цієї чоловічої справи» [Грін 1991: 58]. Проте постає потреба у створенні героїні-жінки: детективки, військової, суперагентки, дослідниці. Досить часто при створенні такого образу героїню змушують діяти за законами чоловічої поведінки, створюючи образ «не такої як інші жінки», що формулює проблему створення персонажки – головної героїні в пригодницькому романі, де жінка продовжує діяти за законами жіночої поведінки, а фемінність не стає демонізуючою рисою.

Таким чином, жанр пригодницького роману заснований на певній несподіваній перешкоді, яку герою чи героїні необхідно подолати впродовж свого шляху (квесту), здійснивши при цьому якусь важливу місію. Пригода ж у ньому постає самим життям, яке випробовує на міцність прагнення, почуття та ідеї. Жанр пригодницького роману має давню історію та достатню мобільність, аби еволюціонувати та підкорювати нових читачів, проте залишаються нерозв'язані проблеми, на які варто б звернути увагу майбутнім літературознавцям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулакевич Л. М. Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини ХХ століття : дисерт. канд. на звання докт. філол. наук : 10.01.01 / Дніпро. Київський унів. ім. Б. Грінченка. Дніпро, 2020. 428 с.
2. Попов Ю. Пригодницький (авантюрний) роман. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Заг. ред. А. Волкова. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с. URL: <http://surl.li/fmreb>.
3. Семенова Д. Жанрова природа пригодницької прози як елементу популярної літератури : пролегомени до дослідження ідеологічних та дидактичних аспектів у творах жанру. *Магістеріум. Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 61. С. 114–120. URL: <http://surl.li/fmrei>.
4. Філоненко С. Масова література в Україні : дискурс / гендер / жанр. ЛАНДОН-XXI : монографія / Донецьк : М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира

Гнатюк. Заг. ред. Т. Гундорової. Донецьк, 2011. 430 с. URL: <http://surl.li/fmrew>.

5. Франко І. Зібрання творів у 50-и томах. Київ : Наукова думка, 1980, т. 28, с. 176–195. URL: <https://cutt.ly/o4tnSRk>.

6. Cawelti John G. Adventure, Mystery, and Romance. Formula Stories as Art and Popular Culture : University of Chicago Press, 1976. 344 p.

7. Green M. Seven types of adventure tale: An etiology of a major genre. Philadelphia : Penn State Press, 1991. 244 p.

Яна Гелецька

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Віннічук А.П.

ІСТОРИЧНИЙ РОМАН ЯК ЖАНРОВИЙ РІЗНОВИД

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню особливостей історичного роману в контексті поетики жанру. Проаналізовано сучасні класифікації, що є основою типологічного поділу історичного романного епосу.*

Ключові слова: *історичний роман, історична та художня правда, історичний факт, класифікація, художній домисел і вимисел.*

Annotation. *The article is devoted to the study of the peculiarities of the historical novel in the context of the poetics of the genre. Modern classifications, which are the basis of the typological division of the historical novel epic, are analyzed.*

Keywords: *historical novel, historical and artistic truth, historical fact, classification, artistic fiction and fiction.*

Історичний роман – один із найбільш популярних жанрів кінця ХХ – початку ХХІ століття. Художня модель національного минулого, представлена в історичній прозі, слугує формуванню критичного мислення, глибшому розумінню особистістю власного місця в соціумі, віднайденню індивідом шляхів до самопізнання та самоствердження.

Сьогочасність фахового аналізу історичної прози, зокрема її теоретичного аспекту, зумовлюється необхідністю відповідно до сучасних вимог науки і в новому ідеологічному ключі узагальнити спорадичні спостереження над цим жанровим різновидом. Тому тема дослідження є **актуальною** і на часі.